

УДК 811.161.1'243'38: 378.147
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.2/27.203578>

Валерія ІСАЄВА,
orcid.org/0000-0003-1917-8143
викладач кафедри іноземних мов
факультету післядипломної освіти
Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба
(Харків, Україна) val.is@yahoo.com

НАВЧАННЯ ЧИТАННЯ ФАХОВИХ ТЕКСТІВ СЛУХАЧІВ ВІЙСЬКОВОГО ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті розглянуто специфічні особливості військового тексту. Описано лексичні, граматичні та структурно-композиційні засоби мови, характерні для військових текстів. Розроблено систему вправ із формування навичок і розвитку умінь читання військових текстів. Здійснена спроба розроблення науково обґрунтованої системи вправ, спрямованої на формування умінь і навичок професійно орієнтованого іншомовного читання військових текстів, з урахуванням психологічного та когнітивного аспектів цього виду мовленнєвої діяльності, а також специфіки військового тексту як об'єкта рецептивної комунікативної діяльності. Визначено, що навчання професійно орієнтованого читання характеризується необхідністю дотримання як дидактичних принципів, так і методичних. Під час навчання читання необхідно використовувати максимальну кількість аутентичних текстових матеріалів і завдань. Основою навчання читання є текстовий матеріал, що охоплює різні види текстів, кожен з яких має професійну, комунікативну та соціокультурну цінність. Для відбору текстового матеріалу запропоновано критерії, побудовані з урахуванням вимог комунікації максимального наближення матеріалу до профілю майбутньої спеціальності, аутентичності, змістової й інформаційної насиченості, доступності та новизни, змістової закінченості, дублювання, проблемності й різноманітності текстового матеріалу. Розроблений комплекс вправ буде відповідно до трьох етапів навчання, в основі поділу яких є визначення завдань навчання, що охоплюють: завдання, що передують читанню; завдання, що виконуються під час читання; завдання, що виконуються після роботи з аутентичним текстовим матеріалом (контрольно-навчальні). Професійно орієнтоване навчання читання передбачає включення в технологію навчання серії професійно орієнтованих вправ для формування навичок і умінь професійно орієнтованого читання у слухачів військових закладів вищої освіти.

Ключові слова: іноземна мова, мовленнєва діяльність, професійно орієнтоване навчання, система вправ, читання.

Valeriia ISAIEVA,
orcid.org/0000-0003-1917-8143
Teacher of Department of Foreign Languages
Faculty of Post-degree Education
of Ivan Kozhedub Kharkiv National of Air Force University
(Kharkiv, Ukraine) val.is@yahoo.com

STUDIES OF FOREIGN PROFESSIONAL TEXTS READING IN PREPARATION OF LISTENERS OF MILITARY ESTABLISHMENTS OF HIGHER EDUCATION

The specific features of a military text is considered in the article. Lexical, grammatical and structural- composition facilities of language, typical for military texts, are described. The system of exercises for forming of skills and development of abilities of reading of military texts is worked out. The attempt of development of the scientifically reasonable system of exercises, aimed at forming abilities and skills of professionally-oriented foreign reading of military texts, taking into account the psychological and cognitive aspects of this type of speech activity, and also specific of military text as the object of receptive communicative activity is made. It is defined that training of professionally focused reading is characterized by need of following both didactic principles, and the methodical ones. During reading training it is necessary to use the maximum quantity of authentic text materials and tasks. A basis of reading training is the text material, covering different types of texts, each of professional, communicative and social-cultural value. The criteria for choosing text material, taking into account requirements of communication of the maximum approach of the material to the future specialty, authenticity, semantic and information saturation, availability and novelty, duplication, problematical character and a variety of the text material is offered. The developed set of exercises is built up according to three levels at the basis of division of which is definition of the training problems, covering the pre-reading tasks; tasks performed during reading; tasks performed after work with authentic text material (control-educational). The professionally focused reading training provides inclusion in technology of the doctrine of a series of professionally focused exercises for formation of skills and abilities of professionally focused reading at the listeners of military of establishments of higher education.

Key words: foreign language, speech activity, professionally oriented studies, system of exercises, reading.

Постановка проблеми. За умов реформування системи освіти, зокрема вищої військової школи України, загострилися проблеми вдосконалення військової освіти, формування професійно підготовлених офіцерських кадрів, здатних якісно вирішувати різні професійні завдання. Сучасна Україна орієнтується на розвиток військового співробітництва з іншими країнами, розширення обміну інформацією військового характеру на взаємному ґрунті, організацію та проведення спільних навчань і маневрів, участь у миротворчих акціях, партнерство в підготовці кадрів. Усе це вимагає від майбутнього офіцера володіння іноземною мовою як засобом комунікації з метою вирішення проблем професійного характеру в межах міжнародного співробітництва.

Сучасним Збройним силам України потрібні фахівці з високим рівнем інформаційної культури, здатні оперативно орієнтуватися в різних джерелах інформації, зокрема іноземних, систематизувати, інтерпретувати інформацію та використовувати її для вирішення професійних проблем, часто в нестандартних ситуаціях. У зв'язку із цим постає питання формування в майбутніх військових фахівців іншомовної комунікативної компетенції. Очевидно, що через обмеженість навчальних годин, що виділяються на вивчення іноземних мов у військовому закладі вищої освіти (далі – ЗВО), і недостатній рівень володіння мовою в курсантів формування вміння всіх видів мовленнєвої діяльності не є можливим. Аналіз проблеми й досвід роботи дозволили зробити висновок про те, що провідним видом мовленнєвої діяльності під час навчання іноземних мов у військовому ЗВО є читання.

Аналіз досліджень. Питання навчання іншомовного читання широко висвітлювалися в різноманітних аспектах науковцями: І. Берманом (1970 р.), Н. Гез (1975 р.), І. Бім (1977 р.), А. Вейзе (1978, 1981, 1983, 1993 рр.), А. Леонтєвим (1979 р.), І. Гальперіним (1981 р.), Л. Доблаєвим (1982 р.), З. Кличниковою (1983 р.), Т. Дридзе (1984 р.), І. Зимньою (1991 р.), С. Фоломкіною (1987 р.), Т. ван Дейком і В. Кінчем (1988 р.), А. Залевською (1988 р.), J. Williamson (1988 р.), О. Каменською (1990 р.), F. Smith (1994 р.), S. Silberstein (1994 р.), С. Wallace (1996 р.), М. Баришниковим (1999 р.), Є. Паніною (1999 р.), А. Гончаровим (2000 р.), О. Цибіною (2000 р.), С. Фоміним (2000 р.), А. Тихоною (2000 р.), Л. Смирноюю (2001 р.), А. Войноюю (2003 р.), Т. Дакуніною (2004 р.), І. Поповою (2005 р.) та ін.

Теорія професійно орієнтованого іншомовного читання як окремого виду професійної мовленнєвої діяльності була розроблена Т. Серовою (1979, 1981, 1985, 1988, 1989, 1990 рр.) і розвинута в досліджен-

нях С. Улітіної (1999 р.), Л. Раскопіної (2000 р.), Т. Агапітової (2000 р.), М. Мосіної (2001 р.), М. Гришиної (2003 р.) та ін.

Низка робіт у методичній літературі присвячені дослідженню особливостей іншомовного читання, зумовлених різними галузями ділової комунікації. Так, Ю. Бузіна (2000 р.) розглядає проблему організації самостійної роботи з англійськими текстами студентів економічних факультетів. С. Фомін (2000 р.) вивчає можливості використання комп'ютерних програм у навчанні ознайомчого читання студентів інженерно-економічного профілю. Методику навчання читання аутентичних текстів за фахом «Технологія продуктів громадського харчування» пропонує Т. Мерцалова (2003 р.). У роботі І. Попової (2005 р.) розглядається проблема навчання іншомовного професійно орієнтованого читання студентів-медиків. Процес читання військових текстів має низку специфічних характеристик, зумовлених як особливостями цього виду читання, так і характером військових текстів, що відображено в наборі навичок і умінь (Бектурдієва, 2018).

Аналіз ситуації, що склалася в галузі навчання професійно орієнтованого іншомовного читання курсантів військових навчальних закладів, виявив низку суперечностей. По-перше, гостро постала проблема визначення рівня сформованості вмінь професійно орієнтованого іншомовного читання й розроблення специфікації для різних рівнів. По-друге, читання спеціальних текстів передбачає використання складних стратегій із чергуванням видів читання. Більшість завдань, що використовуються на практиці, не передбачають навчання видів читання (інформативного й референтного) комплексно, що, у свою чергу, не сприяє розвитку в курсантів стратегій читання, необхідних у майбутній професійній діяльності, у повному обсязі. По-третє, немає послідовності і наступності як вправ, так і предметного змісту, які використовуються на різних етапах навчання читання. Крім того, відбір текстів часто має умовивідний характер, що спричинено відсутністю розроблення науково обґрунтованих критеріїв відбору текстового матеріалу для навчання різних видів читання. Нагальною є потреба у створенні адекватної системи вправ із навчання професійно орієнтованого іншомовного читання у військовому ЗВО, а також у розробці предметного змісту в цій галузі.

Усе вищезазначене зумовило *актуальність* проведеного дослідження, а також вибір теми.

Метою статті є розроблення науково обґрунтованої системи вправ, спрямованої на формування вмінь і навичок професійно орієнтованого іншомовного читання військових текстів, з урахуванням

психологічного та когнітивного аспектів цього виду мовленнєвої діяльності, а також специфіки військового тексту як об'єкта рецептивної комунікативної діяльності.

Для досягнення поставленої мети треба вирішити такі завдання: з'ясувати роль військового тексту; вивчити його специфічні особливості; відібрати і систематизувати текстовий матеріал, лексичні, граматичні та структурно-композиційні засоби мови, характерні для військових текстів, з метою організації циклічного навчання іншомовного читання за умов військового ЗВО; розробити в межах особисто-діяльнісного, комунікативного, психолінгвістичного та когнітивного підходів систему вправ із формування навичок і розвитку вмінь читання військових текстів.

Виклад основного матеріалу. Провідною метою навчання під час підготовки військових фахівців є формування вмінь і навичок професійно орієнтованого іншомовного читання, яке є специфічною формою мовленнєвого спілкування, опосередкованого текстом, а також становить джерело професійно значущої інформації й основний засіб організації освітнього процесу з іноземної мови в немовному закладі вищої освіти.

До військових матеріалів в широкому сенсі цього слова зазвичай належать військово-художні матеріали, військово-публіцистичні та військово-політичні матеріали, військово-наукові та військово-технічні матеріали, акти військового управління (різні військові документи). До власне військових матеріалів прийнято відносити науково-технічні матеріали й акти управління, пов'язані із життям і діяльністю військ та військових установ збройних сил. Військово-художня література, військова публіцистика й військово-політичні матеріали є військовими лише за своїм спрямуванням і тематикою; переважно мають ті риси, що взагалі притаманні всім суспільно-політичним, публіцистичним і художнім текстам (Колесникова, 1986).

Усі військові матеріали відрізняються від будь-яких інших матеріалів насиченістю спеціальною військовою лексикою, широким використанням військової та науково-технічної термінології, наявністю певної кількості змінних і стійких словосполучень, властивих тільки військовій галузі спілкування, великою кількістю військової номенклатури, спеціальних скорочень і умовних позначень, що використовуються тільки у військових матеріалах, а в синтаксичному аспекті – широким використанням еліптичних (особливо у військовій документації) і клішованих конструкцій, бідністю часових дієслівних форм, стислою формою висловлювання, використанням численних паралельних конструкцій,

виражених інфінітивними й дієприкметниковими зворотами. Усе це пов'язане з певним функціональним навантаженням, що характеризує військову галузь спілкування: стислість, чіткість і конкретність формулювань, точність і ясність викладу, стрункість побудови, чітке відмежування однієї думки від іншої, легкість сприйняття інформації.

Унаслідок специфічної комунікативно-функціональної спрямованості військова література перебуває на межі двох функціональних стилів мовлення – офіційно-ділового та науково-технічного, пріоритет одного з них змінюється залежно від тематики конкретного документа – від порядку управління військами до інструкції прийнятої на озброєння радіостанції.

Мову військових документів можна розглядати як різновид офіційно-ділового стилю. Військовому стилю великою мірою властиві особлива номенклатура тексту, широке застосування аббревіатур, умовних символів та скорочень, що мають на меті не тільки стисло подати інформацію, але і закодувати її.

Військові документи багаті на спеціальну термінологію, що стосується як безпосередньо військової справи, так і різних галузей армійської техніки. Як і інші різновиди ділового стилю, слова у військових документах вживаються переважно у своїх предметно-логічних, словникових значеннях. Контекстуальні значення практично не використовуються з метою уникнення неточностей і двозначності тлумачення. Винятком є метафоричні назви об'єктів військових дій – висот, річок і населених пунктів, яким часто присвоюються різні умовні позначення, але ці метафори сприймаються як код і не мають жодного естетичного навантаження.

Що стосується синтаксичної організації висловлення, то в цьому аспекті мова військових наказів відрізняється від мови відповідно дипломатичних і ділових документів. У військових наказах найчастіше вживаються прості речення. Рідкісні складно-підрядні речення, що мають у своєму складі більш ніж одне підрядне речення. Характерною особливістю синтаксису військових документів є, на відміну від інших різновидів ділового стилю, еліптичність. Тут часто опускаються модальні дієслова, як і інші члени речення.

Існують вимоги до побудови військового тексту, характерні і для науково-технічного стилю мовлення: стислість, чіткість і конкретність формулювань, використання вузькоспеціальних термінів, точність і ясність викладу, стрункість побудови, структурованість матеріалу, чітке відмежування однієї думки від іншої, легкість сприйняття переданої інформації завдяки наявності схем та ілюстрацій (Колесникова, 1986).

Основу військового стильового різновиду як підсистеми мови, яка обслуговує сферу професійної комунікації, становить військова лексика, що містить терміни, аббревіатури, прецизійні слова й ситуаційні кліше.

Основними характеристиками військової термінології є такі, як системність, наявність дефініції, тенденція до однозначності в межах свого термінологічного поля, відсутність експресії, стилістична нейтральність (Бектурдієва, 2018).

Військова термінологія має набір загальних властивостей, що не залежать від конкретної мови, а характеризують військовий підстиль загалом. Основні реалії збройних сил усіх держав загалом схожі, військова термінологія, як і будь-яка спеціальна термінологія, великою мірою уніфікована. Проте у збройних силах будь-якої країни є свої національні особливості, відображені у відповідній термінології. Особливої важливості такі реалії та поняття набувають у разі, коли визначити їхні термінологічні відповідності в різних мовах практично неможливо.

Формування і розвиток іншомовної комунікативної компетенції військового фахівця здійснюється під час навчання професійно орієнтованого іншомовного читання. Найбільш важливими складовими частинами іншомовної комунікативної компетенції військового фахівця під час формування вмінь читання є лінгвістична, предметна професійна, дискурсивна, компенсаторна і соціальна компетенції. Процесуальний зміст навчання читання військових текстів іноземною мовою становлять такі навички та вміння, як рецептивна лексична навичка сприйняття, виділення й осмислення лексичних одиниць пасивного словника-мінімуму; комплексна рецептивна лексико-граматична навичка сприйняття, виділення й осмислення лексичних одиниць потенційного словника; рецептивні граматичні навички сприйняття, виділення й осмислення граматичної інформації морфологічних і синтаксичних конструкцій; прості і складні структурно-композиційні навички зі сприйняття, виділення й осмислення структурних і композиційних особливостей тексту. Одиницями методичної організації мовного й мовленнєвого матеріалу залежно від виду сформованих навичок і умінь читання є лексичні, граматичні, структурно-композиційні засоби мови, характерні для військових текстів, а також військові тексти інформаційного змісту. Мовний і мовленнєвий матеріал відбирається на основі провідних методичних принципів, організовується з урахуванням психологічних і когнітивних особливостей діяльності професійно орієнтованого читання та формує пасивний словник-мінімум, словотвірний мінімум, пасивний граматичний мінімум, мінімум структурно-компози-

ційних засобів, а також систему текстів, об'єднаних у цикли відповідно до професійних проблем. Формування навичок і вмінь професійно орієнтованого іншомовного читання фахових текстів здійснюється під час циклічного навчання на ґрунті спеціальної системи вправ, що складається із трьох підсистем: мовних, умовно-мовленнєвих і мовленнєвих вправ.

Навчання читання на просунутих етапах передбачає знання деяких методичних особливостей. Вивчаюче читання спрямоване на більш повне й точне розуміння основного змісту тексту, зі збереженням подробиць і деталей. Воно відбувається за умов концентрації уваги на всіх основних аспектах змісту і зазвичай супроводжується його аналізом, критичною оцінкою, узагальненням. Об'єктом вивчення в цьому виді читання є інформація, що міститься в тексті, але не мовний матеріал. Вивчаюче читання відзначається великою кількістю регресій повторним перечитуванням частин тексту, іноді з виразним проголошенням тексту шляхом аналізу мовних форм, навмисним виділенням найбільш важливих тез і неодноразовим промовлянням їх уголос із метою кращого запам'ятовування змісту для подальшого переказу, обговорення, використання в роботі. Саме вивчаюче читання навчає бережного ставлення до тексту. Для вивчаючого читання вибирають тексти невеликі (1–1,5 сторінки). Із цією метою викладачі використовують тексти професійної тематики. Такі тексти містять певні труднощі на лінгвістичному й екстралінгвістичному рівнях. В аудиторії під час читання й перекладу таких текстів курсанти під керівництвом викладача здійснюють аналіз різних труднощів лінгвістичних та інформаційних явищ.

Під час фахового читання завданням курсанта є сприйняття, отримання, опрацювання та засвоєння професійної інформації. Саме цей процес сприяє розвитку фахівця, розширенню його професійного кругозору. Зазвичай курсантів цікавить не вся професійна інформація в тексті, а та, що здатна задовольнити їхні інформаційно-професійні потреби. Фахове читання передбачає не тільки пошук і отримання корисної інформації, але й у подальшому використання її в навчальній, професійній або науковій діяльності. Мета курсанта також полягає у формуванні власних висновків під час виконання ним практичних і теоретичних завдань. На нашу думку, професійно орієнтоване читання становить письмове вербальне спілкування, опосередковане спеціальним текстом. Воно має задовольнити інтереси курсанта з метою його самоосвіти, розв'язання його професійних завдань. Саме таке читання є предметом навчання курсантів у військових ЗВО, а навчання такого читання варто розглядати як прак-

тику в мовленнєвій діяльності. Навчити курсанта читати – це навчити його виконувати певні комунікативні завдання за допомогою друкованого джерела.

Висновки. Навчання професійно орієнтованого читання характеризується необхідністю дотримання як дидактичних принципів (свідомості, поетапності, доступності, посиленості), так і методичних принципів (концентричної повторюваності навчального матеріалу та зв'язності, індивідуального підходу, диференційованості, комунікативності, програмування процесу навчання, комплексної мотивації, урахування рідної мови, орієнтації на рідну лінгвокультуру курсантів). З огляду на специфічні особливості навчання читання курсантів військових спеціальностей, вважаємо необхідним будувати процес навчання з використанням таких приватних методичних принципів, як принцип семантичного тлумачення термінів і принцип двоплановості. Недотримання цих принципів спричиняє порушення і навіть припинення процесу навчання читання. Під час навчання читання необхідно використовувати максимальну кількість аутентичних текстових матеріалів. Методично аутентичні тексти варто застосовувати ще на початковому етапі навчання, коли власне аутентичні матеріали недоступні. Необхідно також використовувати аутентичні завдання. Основою навчання читання є текстовий матеріал, що охоплює різні види текстів, кожен з яких має професійну, комунікативну

та соціокультурну цінність. Для відбору текстового матеріалу науковці пропонують критерії, побудовані з урахуванням вимог комунікації, максимального наближення матеріалу до профілю майбутньої спеціальності, аутентичності, змістової й інформаційної насиченості, доступності та новизни, змістової закінченості, дублювання, проблемності й різноманітності текстового матеріалу.

Невід'ємним компонентом ефективного опанування читання як виду мовленнєвої діяльності є навички і вміння, що становлять здатність застосовувати соціокультурний і професійний досвід, отриманий у результаті вивчення іноземної мови, для досягнення розуміння й подолання проблем, спричинених відмінностями у військових системах держав. Розроблений комплекс вправ будується відповідно до трьох етапів навчання, в основі поділу яких є визначення завдань навчання, що охоплюють: завдання, що передують читанню (підготовчі вправи); завдання, що виконуються під час читання (притекстові й післятекстові вправи); завдання, що виконуються після роботи з аутентичним текстовим матеріалом (контрольно-навчальні). Професійно орієнтоване навчання читання передбачає включення в технологію навчання низки професійно орієнтованих вправ для формування навичок і вмінь професійно орієнтованого читання у слухачів військових ЗВО.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андреева Е. И. К вопросу обучения чтению научной и технической литературы на английском языке. *Современные наукоемкие технологии*. 2017. № 3. С. 76–80; URL: <http://www.top-technologies.ru/ru/article/view?id=36619> (дата обращения: 02.11.2019).
2. Бектурдиева Ш. Военная лексика и особенности перевода военных текстов. *Вопросы науки и образования*. 2018. № 5 (17). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/voennaya-leksika-i-osobennosti-perevoda-voennykh-tekstov> (дата обращения: 02.11.2019).
3. Вавилова М. Обучение пониманию текста при чтении на иностранном языке во взрослой аудитории : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. Москва, 1981. 178 с.
4. Колесникова И. Профессионально направленное обучение коммуникативному чтению на старших курсах : дис. ... канд. пед. наук. Ленинград, 1986. 220 с.
5. Носонович Е. Методическая аутентичность в обучении иностранным языкам. *Иностранные языки в школе*. 2000. С. 13–21.

REFERENCES

1. Andreieva Ye. I. (2017). K voprosu obucheniya chteniyu nauchnoy i tekhnicheskoy literatury na angliyskom yazyke. [To the question of teaching reading of scientific and technical literature in English]. *Sovremennyye naukoemye tekhnologii – Modern high technologies*, № 3. pp. 76–80. Retrieved from: <http://www.top-technologies.ru/ru/article/view?id=36619>. [in Russian].
2. Bekturdiieva Sh. S. (2018). Voyennaya leksika i osobennosti perevoda voyennykh tekstov. [Military vocabulary and features of translation of military texts]. *Voprosy nauki i obrazovaniya – Science and education issues*, № 5 (17). Retrieved from: <https://cyberleninka.ru/article/n/voennaya-leksika-i-osobennosti-perevoda-voennykh-tekstov>. [in Russian].
3. Kolesnikova I. L. (1986). Professionalno napravlennoye obucheniye kommunikativnomu chteniyu na starshikh kursakh. [Vocational training in communication reading in senior courses]. *Candidate's thesis*. Leningrad. [in Russian].
4. Nosonovich Ye. V. (2000). Metodicheskaya autentichnost v obuchenii inostrannym yazykam. [Methodological authenticity in teaching foreign languages]. *Inostrannyye yazyki v shkole – Foreign languages in school*, pp. 13–21. [in Russian].
5. Vavilova M. P. (1981). Obucheniye ponimaniyu teksta pri chtenii na inostrannom yazyke vo vzrosloy auditoria. [Learning to understand text when reading in a foreign language in an adult audience]. *Candidate's thesis*. Moscow. [in Russian].